

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Глобалізаційні та інтеграційні процеси, що відбуваються у сучасному світі, суттєво впливають як на національне, так і на міжнародне право. Під їх впливом урізноманітнюються та ускладнюються різні правові явища. Насамперед, це стосується трансформації ролі та значення джерел міжнародного права, зокрема джерел європейського права. А в умовах поступового входження правової системи України в європейський правовий простір така ситуація передбачає подальше наукове вивчення природи джерел міжнародного права.

Питанням джерел права у науці загальної теорії права традиційно приділяється значна увага. Вони досліджувалися як вченими дореволюційного (Коркуновим М. М., Чижовим М. Ю., Хвостовим В. М., Трубецьким Є. М., Шершеневичем Г. Ф. та ін.) та радянського періоду (Алексєєвим С. С., Васильєвим А. М., Керімовим Д. А., Зівсом С. Л., Шебановим О. Ф. та ін.) розвитку загальної теорії права, так і продовжують вивчатись сучасними теоретиками права (Бошно С. В., Калініним О. Ю., Корчевною Л. О., Луць Л. А., Марченком М. М., Муромцевим Г. І., Пархоменко Н. М., Рабіновичем П. М., Сирих В. М., Тополевським Р. Б., Топорніним Б. М. та ін.)

Водночас питання джерел міжнародного універсального права висвітлюються у працях Бліщенко І. П., Буткевича В. Г., Крилова Н. Б., Лукашука І. І., Тихомирова Ю. О., Тункіна Г. І., Тускоза Ж., Ушакова Н. А., Черніченка С. В., Шлянцева Д. А. та ін. В останній час у науці міжнародного права з'являються спеціальні дослідження джерел європейського міжнародного права, зокрема Анісімової Н. В., Бартенева С. О., Голуба К. Ю., Ебралідзе Н. Т., Ентіна Л. М., Кашкіна С. Ю., Москаленка О. М., Муравйова В., Смирнкової К. В., Стрельцової О. В., Тихновецького Д. С., Шевчука С. В.

Термін «джерело права», відповідно до загальної теорії права – це форма, в якій виражається юридично обов'язкове правило поведінки і яка надає цьому правилу якість правової норми (наприклад, конституція, закон, указ, постанова або розпорядження компетентного органу держави тощо).

Відповідно джерела міжнародного права – це форми, в яких виражені правила поведінки суб'єктів міжнародних відносин і які повідомляють цими правилами якість міжнародно-правової норми.

Аналіз цих та інших напрацювань загальних питань джерел права, а також особливостей джерел універсального та регіонального (європейського) міжнародного права, дозволяє стверджувати наступне:

по-перше, у загальнотеоретичній юриспруденції і надалі ведуться гострі дискусії стосовно природи джерел права, яка багатьма вченими трактується по-різному, в одних випадках, як ідеальні засади права, матеріальні фактори, а в інших – як форма об'єктивації норм права: нормативно-правові акти, нормативні договори та прецеденти, правові звичаї та ін. Видається, що спеціальне, професійно-юридичне вивчення джерел права, в тому числі і джерел міжнародного права, можливе саме з позицій юридичного позитивізму;

по-друге, у міжнародно-правовій літературі спостерігається різнобій у використанні поняття «джерело права», який призводить до суперечливих положенням загальної теорії права висновкам. Так, Стрельцова О. В. серед джерел права Європейського Союзу поряд із матеріальними, ідейними і формально-юридичними джерелами пропонує виокремлювати також інституційні джерела права;

по-третє, необхідним видається розгляд особливостей джерел міжнародного права саме з позицій сучасної загальної теорії права. Про це зазначають і представники науки міжнародного права, зокрема Ігнатенко Г. В. переконаний у тому, що основні характеристики джерел права у загальній теорії права є такими, що необхідно застосовувати до джерел міжнародного права, під якими розуміє встановлені державами у процесі правотворчості форми втілення узгоджених рішень, форми існування міжнародно-правових норм.

Досліджуючи джерела міжнародного права цілком закономірно говорити або як про джерела суб'єктивних прав, або як про джерела суб'єктивних зобов'язань суб'єктів міжнародних правовідносин. У більшості випадків переважніше вести мову про суб'єктивні зобов'язання, оскільки зобов'язаний суб'єкт не може їх не дотримуватися, не викликаючи на себе несприятливі юридичні наслідки у вигляді міжнародно-правових санкцій. Суб'єктивним же правом уповноважених суб'єкт може розпоряджатися на свій розсуд, за винятком випадку наявності імперативної норми.

Отже, в яких же формах може виражатися угода між суб'єктами міжнародного права про їх міжнародних зобов'язаннях, тобто які джерела міжнародного права?

Перш за все одним з основних таких джерел є міжнародний договір, який розуміється як письмова угода між суб'єктами міжнародного права, регульоване відповідними нормами загально-го міжнародного права. Сукупність і система (підсистема) таких норм становить окрему відносно самостійну структуру міжнародного права (його галузь), іменовану правом міжнародних договорів, якому присвячується спеціальна глава XVI.

Наступним основним джерелом є міжнародний звичай, який в ст. 38 Статусу Міжнародного Суду ООН визначений як «доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми». У цьому визначенні мова йде, по-перше, про практику держав, по-друге, про їх практиці певної поведінки в однотипних ситуаціях і, по-третє, про визнання міжнародним співтовариством держав такого багаторазово повторюваного поведінки юридично обов'язковим, тобто про мовчазному угоді держав, що повідомляє вказаною поведінці якість міжнародно-правової норми.

Про міжнародний звичай мова, отже, йде як про норму загального міжнародного права. І, зокрема, тому, що формування локального багатостороннього міжнародного звичаю хоча в принципі і можливо, але відбувається вкрай рідко. Двосторонній же звичай взагалі не має сенсу.

Особливості джерел міжнародного права, насамперед, пов'язані із природою самого міжнародного права, зокрема такою його властивістю, як узгоджений характер норм міжнародного права. А цей параметр суттєво впливає на те, що переважним джерелом міжнародного права, поряд із правовими звичаями, судовими прецедентами, принципами права, правовою доктриною, виступає міжнародний договір (ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН). Так, якщо у національному праві сфери укладення нормативно-правових договорів є звуженими, то у міжнародному праві переважно задіюється саме міжнародний договір. Крім того, якщо у національному праві сфера використання правових звичаїв витісняється нормативними актами, то у міжнародному праві таким його джерелом, як міжнародно-правовий звичай, охоплюються багато інститутів міжнародного права.

Отже, джерела міжнародного права мають специфічні ознаки, порівняно з національним, що змушує вчених більш детально їх розробляти.